

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Навчально-науковий інститут права
та масових комунікацій
Факультет психології, менеджменту, соціальних
та інформаційних технологій

Соціологічна асоціація України

**Девіантна поведінка:
соціологічний, психологічний
та юридичний аспекти**

Матеріали науково-практичної конференції
(Харків, 7 квітня 2012 р.)

Харків
ХНУВС
2012

ПЕРШЕ ЗАСІДАННЯ

Вітальне слово

Бандурка Олександр Маркович – доктор юридичних наук, професор, ректор Харківського національного університету внутрішніх справ, генерал-полковник міліції.

Ціннісний розкол у сучасному українському суспільстві як тло девіантної поведінки підлітків

Кононов Ілля Федорович – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Девіація як випробування кордонів норми

Хобта Світлана Вікторівна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Девіантна поведінка: філософсько-правовий вимір

Гарасимів Тарас Зеновійович – доктор юридичних наук, професор, начальник факультету громадської безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ, полковник міліції.

Зависимость регистрации преступлений от отношения населения к полиции (милиции)

Хельмут Курі – доктор психології, професор Фрайбургського університету (Німеччина).

Поклад Василь Іванович – кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри кримінології, конфліктології і соціології Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.

Кризи ментальності як чинник девіантної поведінки

Дубровський Ігор Михайлович – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та масових комунікацій навчально-наукового інституту права та масових комунікацій ХНУВС.

9. Лебідь Л. І. Соціальна нерівність в оцінках учнівської молоді м. Луганська / Л. І. Лебідь // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. – 2012. – Січень. – № 2 (237). – С. 27–35.
10. Вальденфельс Б. Повседневность как плавильный тигель рациональности / Б. Вальденфельс // Социо-логос. Социология. Антропология. Метафизика. – Вып. 1. Общество и сферы смысла / сост. и общ. ред. В. В. Винокурова и А. Ф. Филиппова. – М. : Прогресс, 1991. – С. 39–50.
11. Кононов І. Ф. Наркоцизм серед школярів старших класів у м. Луганську: форми та поширеність / І. Ф. Кононов // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. – 2012. – Січень. – № 2 (237). – С. 75–96.

Одержано 19.03.2012

УДК [316.346.32:316.624]-053.6

Світлана Вікторівна ХОБТА

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри філософії та соціології

Луганського національного університету

імені Тараса Шевченка

ДЕВІАЦІЯ ЯК ВИПРОБОВУВАННЯ КОРДОНІВ НОРМИ

Соціальне життя регулюється нормами. Проблема норм стоїть у центрі уваги всіх соціологічних парадигм, бо через них суспільство в цілому та окремі соціальні групи ставлять перед своїми представниками вимоги, яким повинна задовольняти їх поведінка, контролюють та оцінюють цю поведінку [1, с. 189–190]. При цьому індивіди та групи постійно «випробовують» кордони норм: наскільки вони міцні, наскільки можна виходити за їх межі, яка на це буде реакція і т. п. Е. Гідденс пише, що кожен у собі поєднує конформіста і девіантна, бо жоден не порушує усіх правил, так само, як жоден не дотримується їх [2]. Під час аналізу відхилень від норм в соціології пропонуються відрізнити «варіативну» та «девіантну», «нонконформістську» та «абберантну» поведінку. П. Штомпка зазначає: «В свою чергу, «толерантність» варіативної поведінки (тобто діапазон конкретних застосувань загальної норми, який припускається) повинна відрізнитися від «фактичної терпимості» (тобто пасивного ставлення суспільства до поведінки, яка розцінюється як девіантна), а також від

того, що можна назвати «інституційною терпимістю», тобто заборонами на негативні санкції до девіантних дій» [3, с. 313–314]. Таким чином, суспільство в певних випадках дозволяє порушення норми та по-різному реагує на це. Відповідно, можна припустити, що індивіди, виходячи з припущення про реакцію суспільства, можуть з різною сміливістю «випробувати» кордони норми.

У разі очікування «фактичної» та «інституціональної» терпимості, вони діють більш сміливо. Періодом активного «випробування» норм стає підлітковий вік, що обумовлено особливостями психологічного та соціального характеру, обставинами соціалізації [4, с. 336–337]. Так, за даними МВС 16–17-річні скоюють до 62 % усіх злочинів [5], у першому півріччі 2011 р. 72 неповнолітніх стали жертвами суїцидів [5]. Українські підлітки активно споживають алкоголь та добре обізнані у наркотичних речовинах [6; 7].

Ми ставимо перед собою завдання на прикладі вживання підлітками алкоголю, тютюну та наркотиків з'ясувати, наскільки поширено «випробування» норми підлітками та чи є зв'язок між частотою девіантних дій та «фактичною» та «інституціональною» терпимістю, щодо підліткової девіації. Як форму такої підтримки ми розглядаємо вживання вказаних речовин в найближчих колах спілкування школярів.

У нашому аналізі ми будемо спиратися на результати дослідження «Повсякденне життя луганського школяра – 2011». Дослідження проводилось протягом місяця: з 10 жовтня по 10 листопада 2011. В ході дослідження було опитано 800 луганських школярів [див.: 8].

Результати дослідження показали, що підлітки добре знайомі з наркотичними речовинами [див.: 7], але по-різному сприймають жорсткість норм-заборон стосовно їх вживання. Наприклад, перетнути межу норми у випадку тютюну та алкоголю наважилось значно більше підлітків, ніж у випадку наркотиків (табл. 1). Після спроби порушення не менше половини (якщо припустити, що за тими, хто не відповів ховаються девіанти) повертається до конформної поведінки. Так, біля 30 % школярів випробували кордони норми-заборону у випадку тютюну та 41 % у випадку алкоголю (табл. 1). Кордон норми у

випадку наркотиків є значно міцнішим: його наважилось перетнути біля 5 % опитаних.

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання «Який Ваш особистий досвід вживання алкоголю, наркотиків, тютюну?» (в %)

Варіанти відповіді	Алкоголь	Наркотики	Тютюн
Ніколи не вживав	19,1	75,1	37,8
Тільки пробувал(а), не вживаю	41,5	4,8	29,5
Так, час від часу	22,6	1,1	8,1
Так, регулярно	1,9	0,4	10,0
Не хочу відповідати на це запитання	13,1	16,1	12,8
Відповідь відсутня	1,8	2,5	1,9
Загалом	100	100	100

Як ми і припускали, сміливість перетину норми залежить від припустимості цього в найближчому оточенні. Так, серед підлітків, у яких батько регулярно вживає алкоголь, 17 % ніколи його не куштували (40 % – вживають час від часу, 10 % – регулярно), тоді як серед тих, у кого не вживає зовсім – 31 % (18 % – вживають час від часу, 0 % – регулярно). Серед школярів, у яких друзі регулярно вживають алкоголь, 9 % ніколи його не куштували (39 % – вживають час від часу, 6 % – регулярно). Там же, де друзі взагалі не вживають спиртні напої, жодного разу їх не куштувало 14 % (5 % – вживають час від часу, 1 % – регулярно). У випадку наркотиків у разі регулярного їх вживання друзями спостерігається 100 % власне вживання (час від часу чи регулярно). Коефіцієнт Гамма показує високу ймовірність того, що при збільшенні досвіду вживання наркотиків збільшується кількість оточуючих друзів, які вживали наркотики ($\gamma=0,8$, $p<0,01$). Ці дані можуть побічно свідчити на користь гіпотези М. Гладуелла, який вважає, що підліткове куріння (думаємо, це можна поширити і на вживання алкоголю та наркотиків) має характер епідемії [9, с. 317]. Чим ширше порушення норми в оточенні, тим більша ймовірність власного порушення. Але не все зводиться до впливу практик оточення. Результати нашого дослідження свідчать, що кордони норми намагаються випробувати незалежно від слідування нормі в найближчому оточенні.

Школярі, які пробували порушити норму (табл. 1), робили це незалежно від досвіду слідування нормі у родині чи в колах спілкування. Оточення сприяє закріпленню або відторгненню девіації.

Таким чином, девіація в процесі первинної соціалізації може бути спробою випробування міцності норми. Через одиничні девіації більшість переконуються у міцності і доцільності норм і відбувається їх повернення до конформної поведінки. Інтенсивність порушення норми залежності від оцінки жорсткості кордонів норми: «фактичної» та «інституціональної» терпимості.

Список використаної літератури

1. Нормы социальные // Краткий словарь по социологии / под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина ; сост. Э. М. Коржева, Н. Ф. Наумова. – М. : Политиздат, 1989. – 479 с.
2. Гидденс Э. Социология [Електронний ресурс] / Э. Гидденс. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/gidd/05.php.
3. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка ; пер с нем. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 416 с.
4. Бондар Т. В. Стилежиттєві особливості повсякденних підліткових компаній / Т. В. Бондар // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – С. 635–639.
5. В Україні зросла кількість злочинів, вчинених неповнолітніми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://health.unian.net/ukr/detail/225171>.
6. Рущенко І. П. Динаміка поширення молодіжного наркоїзму в Харківському регіоні: 15 років досліджень / І. П. Рущенко, О. О. Сердюк, О. В. Віцько // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – С. 474–481.
7. Кононов І. Ф. Наркоїзм серед школярів старших класів у м. Луганську: форми та поширеність / І. Ф. Кононов // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. – 2012. – Січень. – № 2 (237). – С. 75–96.
8. Кононов І. Ф. Повсякденне життя старших школярів: яка раціональність тут формується (Про дослідницький проект «Повсякденне життя луганських школярів – 2011») / І. Ф. Кононов, С. В. Хобта // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. – 2012. – Січень. – № 2 (237). – С. 5–15.

9. Гладуэлл М. Переломный момент: как незначительные изменения приводят к глобальным переменам / Малкольм Гладуэлл ; пер. с англ. – М. : Издат. дом «Вильямс», 2007. – 400 с.

Одержано 19.03.2012

УДК 340.12

Тарас Зеновійович ГАРАСИМІВ

доктор юридичних наук, професор,
начальник факультету громадської безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ,
полковник міліції

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Поняття «девіантність» сьогодні набуло широкого соціального звучання, залишивши тісні рамки психіатрії, психології і зарезервувавши собі місце в словниках філософів, соціологів, психологів і юристів. У практиці реального наукового пізнання відновлення наукового лексикону відбувається аж ніяк не механічно, оскільки справа стосується концептуально зумовлених термінів, а не слів повсякденної мови. Стосовно філософії права це означає, що поняття «девіантність» підсилює її концептуальний апарат, а також більш виразно орієнтує її на знання емпіричних методів досліджень, що використовуються психологами та соціологами.

Девіантний аналіз зближує філософію права не тільки з психологією і соціологією, але й з соціальною антропологією під егідою юридичної антропології, оскільки в більшості випадків розглядаються питання, які мають безпосереднє відношення до юридичної практики і її відображення у відповідних теоретичних узагальненнях.

Проаналізувавши та узагальнивши існуючі підходи щодо розуміння поняття «девіантна поведінка», можемо сформулювати наступне визначення: девіантна поведінки (deviant behavior) – це вчинок або дія людини (групи людей), що не відповідає офіційно встановленим або ж таким, що фактично сформувалися в даному суспільстві (культурі, субкультурі, групі) нормам і очікуванням. При цьому під «офіційно встановленими» зазвичай розуміють формальні, правові норми, а під фактично сформованими – існуючі норми моралі, звичаї, традиції.